

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE BOYUN EĞİCİ DAVRANIŞLARIN YAYGINLIĞI

PREVALENCE OF SUBMISSIVE ACTS AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

İbrahim YILDIRIM*

ÖZET: Bu çalışmada boyun eğici davranışların (itaat) lise son sınıf öğrencileri arasındaki yaygınlığı incelenmiştir. Araştırma kapsamına lise son sınıfta okuyan 385 (% 58.1) kız 278 (% 41.9) erkek olmak üzere toplam 663 öğrenci alınmıştır. Veri toplama araçları olarak Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği'nin (BEDÖ) Türkçe Formu ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ASDÖ) ile araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Öğrenci Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler Kay-Kare (χ^2) tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, kızlardan çok erkekler arasında, tek çocuklu veya en az üç çocuğu olan ailelerde, ailesinin geliri düşük, ailesinden yeterince destek görmeyen, ailesinde sıklıkla sert tartışmalar olan, ailesi oldukça dindar ve akademik başarısı düşük öğrenciler arasında boyun eğici davranışlar daha yaygın bulunmuştur. Bulgular literatür ışığında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Boyun eğici davranışlar, lise son sınıf öğrencileri, boyun eğici davranışların yaygınlığı

ABSTRACT: In this study, prevalence of submissive acts were examined among high school students. The sample of the study included totally 663 (385 female, 278 male) high school students. Submissive Acts Scale (SAS) - Turkish Form and Perceived Social Support Scale (PSSS) developed by Yıldırım (1997) were administered to the students in order to gather the data in this study. Also, a questionnaire developed by researcher was given the students. The data were analyzed by χ^2 technique. According to the research findings, submissive acts have been found prevalent among the male students who are from the families having one or at least three children, whose family have low income, are quite religious, who do not get enough support from their parents, who grow up in families having serious debates very often, whose academic achievements are low. The findings were discussed in the light of related literature, and suggestion were made.

Keywords: Submissive acts, high school students, prevalence of submissive acts.

1. GİRİŞ

Kişiler arası ilişkilerde boyun eğici davranışlar, diğer bir deyişle itaat (submissive acts) ile saygı kavramının karıştırıldığı, “itaat” kavramının “saygı” olarak anlaşıldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde saygı “... bir kimseye ya da bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmak...ona değer vermek...”, itaat kavramı ise “söz dinlemek, boyun eğmek, buyruğa uymak...” olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi bu iki kavram birbirinden çok farklıdır ve zıt anlamlar içermektedir.

Toplumumuzda anne babaların çocuklarından, yönetenlerin yönetilenlerden, öğretmenlerin öğrencilerinden, büyüklerin küçüklerden saygı adına boyun eğici davranışlar bekledikleri gözlenmektedir. Öyle ki, bir anne çocuğunun ne kadar “saygılı” olduğunu belirtmek için “tepesine vur elinden ekmeğini al.... gıkını çıkarmaz... “demekte ve bunu üstün bir nitelik olarak gururla vurgulamaktadır. Benzer biçimde, bir veli toplantısında öğretmen, çocuğunu çok saygılı yetiştirdiği için bir anneye teşekkür ettikten sonra öğrencisinin “...bugüne kadar kendisini hiç üzmediğini, hiç sözünden çıkmadığını...” diğer velilere örnek olsun diye “saygı” adına, vurgulamaktadır. Buna benzer davranışları yöneten-yönetilen, büyük-küçük ilişkilerinde de örneklemek mümkündür. Bu örneklerdeki davranışlar “saygı” olarak sunulsa ya da anlaşılrsa da burada saygı adına bireyden itaatkar davranışlar beklendiği anlaşılmaktadır. Aslında, çocukların “itaatkar” ya da bo-

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Beytepe-Ankara: iyil@hacettepe.edu.tr

yun eğici davranmaları anne babaların, öğretmenlerin bir ölçüde işini kolaylaştırmakta, böylece yetişkinler çocukları daha kolay yönetebilmektedirler.

Kişiler arası ilişkilerde her iki kavrama da gerek olduğu söylenebilir. Ancak, sağlıklı insan ilişkilerinde boyun eğici davranışların değil saygının egemen olması beklenir. Çünkü, saygının egemen olduğu kişiler arası ilişkilerde birey özgürdür, bağımsız, yaratıcı ve üreticidir. Düşünür, karşı çıkar, değişir, değiştirir, alternatifler sunabilir. Oysa, kişiler arası ilişkilerde çoğunlukla boyun eğici davranışlar gösteren birey, kendisini daha az değerli ve önemsiz görmektedir, özgür davranamaz, söz hakkı sınırlıdır. Yapması gereken buyruklara uymaktır. Herhangi bir konuda hatalı olmasa bile, hatalı olduğu söyleniyorsa, tatsızlık çıkması diye sesini çıkarmaz; kendisi hakkında söylenen olumsuz şeyleri sessizce dinler. Farklı düşünse bile düşüncesini özgürce ifade edemez, “hayır” demekte oldukça zorlanır. Başkalarının kendisini aşağılaması, suçlaması veya hakkının yenilmesi karşısında kendisini savunamaz, sözünün kesilmesine itiraz edemez. İçinden gelmediği halde başkalarına yakınlık göstermeye çalışır. Küçük hataları yüzünden sıklıkla özür diler. Olumsuz duygularını karşısındakine ifade edemez. Liderlik davranışı gösteremez, kolayca girişimde bulunamaz, kendine güveni düşüktür, ciddi sorumluluklar almaktan, değişikliklerden ve insanlarla göz göze gelmekten kaçınır (Gilbert, Pehl, ve Allan 1994). Anlaşılabacağı üzere, bir bireyin boyun eğici davranışlara sahip olması istenen bir nitelik değildir. Türk eğitim sisteminin yetiştirmeyi hedeflediği bireyin nitelikleri ile, boyun eğici bireyin nitelikleri biri biriyle çelişmektedir. Ancak, konu eğitim sistemi açısından oldukça önemli olmasına karşın, Türkiye’de Şahin ve Şahin (1992) ile Yıldırım ve Ergene (2003) dışında boyun eğici davranışlarla ilgili çalışmaya rastlanmamıştır.

Uluslar arası literatürde ise boyun eğici davranışlar bireyin gelişmesini olumsuz etkileyen bir kavram olarak incelenmiş, bu niteliği ölçmek amacıyla ölçekler geliştirilmiştir. Sosyal Sıralama (Social Ranking) ve Sosyal Baskınlık (Social Dominance) kuramları çerçevesinde değerlendirilen boyun eğici davranışlar literatürde daha çok Gilbert (2000, 2001) tarafından ele alınmıştır. Gilbert, Cheung, Grandfield, Campey ve Irons, (2003) yaptıkları bir çalışmada boyun eğici davranışların korkuya dayandığını ve bireyin atılganlığını engellediğini vurgulayarak, boyun eğici davranışların depresyonun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu belirtmektedirler.

Literatürde boyun eğici davranışların depresyonla ilişkisini ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Cheung, Gilbert ve Irons’ın (2003) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir çalışmada, boyun eğici davranışlar, utangaçlık, derin düşüncelere dalma (rumination) ve depresyon arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Gilbert (2000) yaptığı çalışmada boyun eğici davranışlar ile depresyon arasında ilişkiler saptamış ve kendini eleştirme ve kendini suçlama ile boyun eğici davranışlar arasında bir bağlantı olduğunu vurgulamıştır. Aynı çalışmada, boyun eğici davranışlar ile sosyal etkileşim kaygısı ve olumsuz değerlendirilme korkusu arasında güçlü ilişkiler belirlenmiştir. O’Connor, Berry, Weiss ve Gilbert (2002) yaptıkları bir çalışmada depresyon ile boyun eğici davranışlar ve olumsuz değerlendirilme korkusu arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Alan ve Gilbert, (1997) depresif kimselerin boyun eğici davranışları kabullenme eğilimi içinde olduklarını belirtmektedirler.

Çocukların boyun eğici davranışlar kazanmalarında anne babaların birinci derecede sorumlu oldukları söylenebilir. Son yıllarda yapılan çalışmalar psikolojik sorunların veya davranış problemlerinin nedeni olarak, bireyin kişisel duyguları ve davranışlarından çok, anne babasının çocukla olan ilişkilerinin niteliği üzerinde durmaya başlamışlardır. Anne baba davranışları üzerine yapılan faktöryel çalışmalar üç ana faktörün önemli olduğunu ortaya koymaktadır: duygusal yakınlık, aşırı koruyuculuk ve reddedilme. Bu üç faktör çeşitli psikolojik problemlere kaynaklık etmektedir (Richter, Eisemann & Richter, 1991; Rojo-Moreno, Livianos-Aldana, Cervera-Martinez & Dominguez-Carabentes, 1999; Tiggeman, Winefield, Goldney & Winefield, 1992). Dahası, birçok çalışmanın bulguları göstermektedir ki, anne babanın çocuğa yeterince yakın,

sıcak, sevecen davranmaması ve çocuğu sıkı kontrol etmesi çeşitli nevrotik bozukluklara (Gerlsma, Emmelkamp & Arrindell, 1990) psikotik bozukluklara (Onstad, Skre, Torgersen & Kringlen, 1993) ve depresyona (Mackinnon, Henderson & Andrews, 1992) temel hazırlamaktadır.

Nitekim, Mackinnon, Henderson ve Andrewes (1992) anne babanın çocuğa gereğince sıcak, yakın davranmaması ve çocuğu sıkı kontrol ederek boyun eğici davranmaya zorlamasının depresyona yol açtığını ifade ederek, çocukların strese girmelerinin esas kaynağının da anne baba davranışları olduğunu belirtmektedirler. Gilbert (2001) ve Gilbert, Allan, Brough, Melley ve Miles (2002), Sosyal Sıralama Kuramı (Social Rank Theory) çerçevesinde, çocuk-anne baba ilişkisinin çok önemli olduğunu belirterek, anne babanın çocuğa sevgiyle davranmaması, onu baskı altında tutması, tehdit etmesi ve ondan boyun eğici davranışlar beklemesinin sakıncalarını vurgulamaktadırlar. Gerçekten de, Patterson'a (1988) göre, gündelik ilişkileri içerisinde bazı anne babalar, çocuklarının davranışlarını kontrol altında tutabilmek için tehdit yöntemini kullanmaktadırlar (Akt: Gilbert ve diğer., 2003). Tehdit ve boyun eğici davranışlar, aşırı kontrol edici davranış tarzı depresyona (Allan ve Gilbert, 1997, Gilbert ve Allan, 1998; Gilbert, Allan, Brough, Melley, & Miles, 2002), sosyal kaygıya ve utangaçlığa (Gilbert, 2000) yol açabilmektedir. McCreay ve Rhodes (2001) ise baskın ve boyun eğici davranışları cinsiyetler açısından inceleyerek, erkeklerin daha çok baskın, kızların ise boyun eğici davrandıkları yönündeki savların desteklendiğini vurgulamaktadırlar.

Araştırmaların sonuçlarına genel olarak bakıldığında, depresyon, sosyal kaygı, utangaçlık, nevrotik ve psikotik bozukluklar ve daha başka bazı psikolojik belirtilerin boyun eğici davranışlar ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda, ileri derecede boyun eğici davranışlara sahip öğrencilerin bazı psikolojik belirtiler geliştirmiş olabilecekleri ve bu durumdan akademik başarılarının da olumsuz etkileneceği düşünülebilir. Nitekim, Yıldırım ve Ergene (2003)'nin araştırmasına göre, boyun eğici davranışlar ile akademik başarı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Aynı çalışmada öğrencilerinin akademik başarılarını birinci sırada "aile desteği", ikinci sırada "boyun eğici davranışlar", üçüncü sırada "öğretmen desteği" ve son sırada "sınav kaygısı" değişkenlerinin manidar olarak yordadığı ortaya çıkmıştır. Burada dikkati çeken en önemli husus, boyun eğici davranışlar değişkeninin aile desteği değişkeninden sonra ikinci sırada akademik başarının anlamlı yordayıcısı olduğudur.

Yukarıda sunulan nedenlerle, üniversite giriş sınavına hazırlanan, oldukça zorlanmalı bir süreç yaşayan lise son sınıf öğrencilerinde boyun eğici davranışların yaygınlığını ortaya koymak önemli görünmektedir. Lise son sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmanın birinci amacı, çocuk ve ergen eğitimiyle ilgili olan anne babaların, öğretmenlerin ve diğer uzmanların dikkatini "boyun eğici davranışlar" kavramına çekmektir. İkinci amaç, lise son sınıf öğrencilerinde boyun eğici davranışların yaygınlığını saptamaktır. Üçüncü olarak ise bu konuda literatürdeki bir boşluğu doldurmaktır.

1.1 Problem

Bu çalışmada „boyun eğici davranışların lise son sınıf öğrencileri arasındaki yaygınlığı nedir?“ sorusuna yanıt aranmıştır. Bu soruya dayalı olarak araştırmada "cinsiyet, ailedeki kişi sayısı, aile desteği, ailenin aylık gelirinin yeterlilik derecesi, ailede ne derecede tartışma olduğu, cinsiyet ayrımcılığı yapıp yapılmadığı, ailenin dindarlık düzeyi, öğrencinin akademik başarısı, öğrencinin yaşamının çoğunu geçirdiği yer" değişkenlerine göre öğrencilerin boyun eğici davranışlarının yaygınlığı nedir?" sorularına yanıtlar aranmıştır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırma kapsamına giren bireyler, veri toplama araçları, işlem ve verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

2.1 Araştırma Kapsamına Giren Bireyler

Araştırma kapsamına 2002-2003 öğretim yılı bahar döneminde, seçkisiz olarak, Ankara merkezinde bulunan altı Devlet Lisesi'nin son sınıflarında okuyan 385 (% 58.1) kız, 278 (% 41.9) erkek olmak üzere toplam 663 öğrenci alınmıştır. Öğrencilerden 254'ü (% 38.3) Matematik-Fen alanında; 315'i (% 47.5) Türkçe-Matematik alanında; 92'si (% 13.9) Sosyal alanda okumaktadır. Bu öğrencilerden 214'ü (32.3) ailesinin aylık gelirinin oldukça yeterli; 414'ü (62.0) kısmen yeterli; 38'i (5.7) ise yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerden 86'sının (%13) lisedeki genel başarıları çok iyi, 285'inin (%43) iyi; 264'ü (%39.8) orta ve 28 öğrenci (%4.2) de geçer düzeydedir. Öğrencilerin tümü üniversite sınavına hazırlanan adaylardır.

2.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, Gilbert ve Allan (1994) tarafından geliştirilen Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ)-Türkçe Formu (Şavaşır ve Şahin, 1997), Yıldırım (1997) tarafından geliştirilen Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ASDÖ) ile araştırmacı tarafından geliştirilen Öğrenci Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ)

Lise son sınıf öğrencilerinin boyun eğici sosyal davranışlarını ölçmek amacıyla P. Gilbert ve S. Allan tarafından geliştirilmiş; Şahin ve Şahin (1992) tarafından "Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği" ismiyle Türkçe'ye uyarlanmış olan (Savaşır ve Şahin, 1997) ölçek kullanılmıştır. BEDÖ, 5'li Likert tipi, 16 maddelik, ergen ve yetişkinlere uygulanabilen bir ölçektir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği bireyin daha fazla boyun eğici sosyal davranışa sahip olduğuna işaret etmektedir. BEDÖ'den elde edilen geçerlik ve güvenirlik katsayıları, ölçeğin, lise öğrencilerinin boyun eğici sosyal davranışlarını güvenle ölçebileceğini göstermektedir (Savaşır ve Şahin, 1997).

Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ASDÖ): Araştırmada öğrencilerin ailelerinden algıladıkları destek düzeyini belirlemek amacıyla Yıldırım (1997) tarafından geliştirilen Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ASDÖ)'nin "Aile Desteği" alt ölçeği kullanılmıştır. Likert tipi, 26 maddeden oluşan "Aile Desteği" alt ölçeğinden alınabilecek puan 26 ile 78 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği bireyin ailesinden oldukça destek aldığına işaret etmektedir. Yıldırım (1997, 1999) tarafından yapılan iki ayrı güvenirlik çalışması sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı „Aile Desteği“ alt ölçeği için 0.88 ve 0.92 olarak bulunmuştur.

2.3 İşlem

Veri toplamak amacıyla 2002-2003 öğretim yılı bahar döneminin sonuna doğru araştırma kapsamına girilen 6 (altı) okulun yöneticileri ve ilgili öğretmenlerle görüşülmüş, araştırmanın amacı ve önemi konusunda bilgi verilmiştir. Uygulama öncesinde araştırmanın amacı ve önemi konusunda öğrencilere de bilgi verilerek, ölçek maddelerini içtenlikle yanıtlamaları amacıyla öğrenciler güdülenmiş ve belirtilen iki ölçek ile öğrenci kişisel bilgi formu birlikte sınıflarda öğrencilere uygulanmıştır. Öğrencilerden ölçekler üzerine cinsiyetlerini ve isimlerini yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerine ilişkin 2002-2003 öğretim yılı yıl sonu not ortalamaları okul kayıtlarından alınmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Her öğrenciye ilişkin veriler bilgisayara girilmiştir. Öğrencilerin BEDÖ'den aldıkları "boyun eğici davranışlar" (BED) puanlarının ortalaması bulunmuş, ortalamanın bir standart sapma altında (24 puan) ve üstündeki (46 puan) puanlar kesme puanları olarak alınmış, 25-45 puan alan orta grup (n= 437) analiz di-

şında tutulmuştur. Böylece öğrenciler (1) **BED olmayan** (n= 99, %43,8), (2) **Oldukça BED olan** (n= 127, %56,2) iki gruba (n=226) ayrılmıştır. BED'in yaygınlığına ilişkin analizler bu iki grup üzerinde yapılmıştır. Analize alınan grupların % 61,9'u (n=140) kız; % 38,1'i (n=86) erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

BEDÖ için yapılan benzer işlem ASDÖ'nün "aile desteği" alt ölçeğinden elde edilen puanlar için de yapılmış, böylece öğrenciler ailesinden "yüksek", "orta", "düşük" destek alan üç gruba ayrılmıştır. Daha sonra, araştırmada ele alınan değişkenlere göre öğrencilerin boyun eğici davranışlarının yaygınlığı Kay-Kare (χ^2) istatistiği ile kontrol edilmiş, sonuçlar tablo halinde sunularak açıklanmıştır. Araştırmada, istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, öğrencilerin "cinsiyet, ailedeki kişi sayısı, aile desteği, ailenin aylık gelirinin yeterlilik derecesi, ailedeki tartışma ve kavgaların sıklığı, cinsiyet ayrımcılığı yapıp yapılmadığı, ailenin dindarlık düzeyi, öğrencinin akademik başarısı, öğrencinin yaşamının çoğunu geçirdiği yer" değişkenlerine göre boyun eğici davranışların yaygınlığına ilişkin analiz sonuçları verilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo-1'de görüleceği gibi, araştırmada ele alınan değişkenlerden sadece yaşamının çoğunu geçirdiği yer" değişkenine göre üniversite adayı öğrenciler arasında boyun eğici davranışların yaygınlığı farklı çıkmamış; diğer değişkenlere göre ise farklı çıkmıştır. Elde edilen bulgular Tablo-1'e dayalı olarak sırasıyla aşağıda açıklanmış ve tartışılmıştır.

3.1 Cinsiyet ve Boyun Eğici Davranışlar: Tablo-1'den anlaşılacağı gibi, kızlar arasında oldukça boyun eğici davranışı olanların oranı yarıya yakın iken (%49,3 ve n=69), bu oran erkek öğrenciler arasında üçte ikinin üzerinde (%67,4 ve n=58) çıkmıştır. Grupların yüzdeleri arasındaki gözlenen farklar anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 7,134$, $p < .01$). Toplumdaki yaygın kanının aksine, kızlara kıyasla, boyun eğici davranışların erkekler arasında daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, ya toplumun bu yöndeki yaygın kanısının doğru olmadığı, ya da Türk toplumunda kız ergenlerin sosyal statüsünde ve ailelerin kız çocuklarını yetiştirme tarzında önemli gelişmeler olduğu söylenebilir. Elde edilen bu bulgu, McCreay ve Rhodes (2001) elde ettiği bulgulardan farklılık göstermektedir. Kızlara kıyasla, boyun eğici davranışların erkekler arasında daha yaygın olmasının nedeni toplumun kız ve erkek ergenlere ilişkin bakış açılarında kızlar lehine değişimler olduğu, ayrıca, güncel bir konu olan kadın hakları ile ilgili çalışmalardan kız öğrencilerin ve ailelerin etkilenmiş olabilecekleri ile açıklanabilir. Ayrıca, erkek ergenlerin „tatsızlık çıkması, başıma iş almayayım“ düşüncesiyle davranmış olabilecekleri ve bu nedenle boyun eğici sosyal davranışlar geliştirmiş oldukları düşünülebilir.

3.2 Ailedeki Kişi Sayısı ve Boyun Eğici Davranışlar: Ailedeki kişi sayısına bağlı olarak öğrencilerin boyun eğici davranışlarının yaygınlığının değiştiği izlenmektedir. Ailedeki kişi sayısı 2-3 (tek çocuklu) olan ailelerde öğrencilerin %72,2'si BED davranışlara sahip iken, bu oran 4 kişilik (2 çocuklu) ailelerde %46,6'ya düşmüş; kişi sayısı 5 ve daha fazla (en az üç çocuklu) ailelerde tekrar %60,8'e yükselmiştir. Yüzdeler arasında gözlenen bu farklar anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 6,244$ ve $p < .05$). Burada dikkati çeken tek çocuklu ailede boyun eğici davranışların daha yaygın olduğu, iki çocuklu ailelerdeki çocukların ise daha avantajlı durumda olduklarıdır. Tek çocuklu ailede boyun eğici davranışların daha yaygın olmasının nedeni yanlış anne baba davranışları olabilir. Özellikle tek çocuğu olan anne babaların genellikle öğretim düzeylerinin yüksek olduğu, bu anne babaların çocuklarını çok iyi yetiştirme adına, çocuklara baskı yaparak, onlara kendi doğrularını kabul ettirmeye çalıştıkları, çocuklarına gereğinden fazla karıştıkları gözlenmektedir. Anne babanın bu iyi niyetli, ancak baskıcı ve gereksiz karışması çocukta boyun eğici davranışların gelişmesine yol açmış olabilir. En az üç ve daha fazla çocuklu ailelerde ise anne babalar çocuklarını sıkı kontrol altında tutuyor olabilirler. Sıkı kontrol çocuklarda BED'in gelişmesine neden olabilir (Mackinnon, Henderson, & Andrewes 1992).

Tablo 1: Üniversite Sınavına Hazırlanan Adayların Özellikleri ile Boyun Eğici Davranış Düzeylerine İlişkin Sayılar, Yüzdeler ve χ^2 Sonuçları

		1. BED Olmayan (-24)		Oldukça BED Olan (46+)		
		n	(%)	n	(%)	
CİNSİYET	Kız	71	50,7	69	49,3	
	Erkek	28	32,6	58	67,4	7,134**
AİLEDE KİŞİ SAYISI	2-3 Kişi	5	27,8	13	72,2	
	4 Kişi	47	53,4	41	46,6	
	5 ve fazla	47	39,2	73	60,8	6,244*
AİLE DESTEĞİ	Destek Görme.	7	10,6	59	89,4	
	Kısmen Des.	46	43,8	59	56,2	
	Oldukça Des.	46	97,9	1	2,1	84,541***
AİLE GELİRİ	Oldukça Yet.	45	62,5	27	37,5	
	Kısmen Yet.	52	36,1	92	63,9	
	Yeterli Değ.	2	20,0	8	80,0	15,987***
AİLEDE TARTIŞMA	Sıklıkla	5	16,7	25	83,3	
	Seyrek	63	44,7	78	55,3	
	Hiç Olmaz	31	56,4	24	43,6	12,543**
CİNSİYET AYIRIMCI.	Yapılan	6	16,2	31	83,8	
	Yapılmayan	93	49,2	96	50,8	13,680***
AİLENİN DİNDARLIK DÜZEYİ	Dindar Değil	36	66,7	18	33,3	
	Biraz Dindar	23	47,9	25	52,1	
	Oldukça Din.	40	32,3	84	67,7	18,511***
AKADEMİK BAŞARISI	Çok iyi	18	72,0	7	28,0	
	İyi	38	43,7	49	56,3	
	Orta	43	42,2	59	57,8	
	Geçer	0	0,0	12	100,0	17,541**
YAŞAMININ ÇOĞU	Köy-kasaba	3	42,9	4	57,1	
	Küçük Şehir	13	40,6	19	59,4	
	Büyük Şehir	83	44,4	104	55,6	,160

*p< .05, **p<.01, ***p<.001

3.3 Aile Desteği ve Boyun Eğici Davranışlar: Tablo-1’de görüleceği gibi, ailesinden destek görme- yen öğrenciler arasında BED daha yaygın (%89,4) iken, kısmen destek görenler grupta BED’in yaygınlığı azalmakta (56,2) ve ailesinden oldukça destek gören grupta bu oran %2,1’e düşmektedir. Yüzdeler arasında gözlenen farklar anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 84,541$ ve $p < .001$). Görüldüğü gibi aile desteği azaldıkça, buna paralel olarak, gençlerde BED’in yaygınlığı artmaktadır. Bu bulgular anlaşılabilir niteliktedir. Nitekim anne babanın veya ailenin, çocuğa destekleyici davranması ile çocuğu sıkı kontrol etmesi, ondan BED beklemesi birbirine zıt kavramlardır. Elde edilen bulgular Mackinnon, Henderson, ve Andrewes (1992), Gilbert (2001) ve Gilbert ve diğer. (2002) görüşleriyle tutarlılık göstermektedir.

3.4 Ailenin Gelir Düzeyi ve Boyun Eğici Davranışlar: Ailenin gelir düzeyine göre öğrencilerin BED’leri incelendiğinde, aylık geliri oldukça yeterli olan ailelerdeki gençlerin %37,5’i BED gösterirken, aylık geliri kısmen yeterli olan ailelerde 63,9’a yükselmiş; bu oran aylık geliri yeterli olmayan ailelerin

gençleri için daha da yükselerek %80'e ulaşmıştır ($\chi^2 = 15,987$ ve $p < .001$). Ailenin aylık geliri düştükçe buna paralel olarak BED'in yaygınlığında artışlar olduğu gözlenmektedir. Bu bulgulardan fakir ailelerde BED'in daha yaygın olduğu söylenebilir.

3.5 Ailede Sert Tartışmalar ve Boyun Eğici Davranışlar: Ailede yapılan sert tartışma ve kavgalar arttıkça buna paralel olarak BED'in de yaygınlığında anlamlı artışlar olduğu izlenmektedir. Ailesinde sıklıkla sert tartışma olan öğrencilerin %83,3'ü BED gösterirken bu oran ailesinde hiç sert tartışma olmayan grup için %43,6'ya düşmektedir. Grupların gözlenen yüzdeleri arasındaki farklar anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 12,543$ ve $p < .01$). Ailedeki sert tartışma ve kavgalar anne baba ile çocuklar arasında olabileceği gibi eşler arasında da olabilir. Sert tartışmalar kimler arasında olursa olsun, bu sert tartışmalardan çocukların ve gençlerin olumsuz etkilendiği, bu aile ortamında BED'in yaygınlaştığı söylenebilir.

3.6 Ailede Cinsiyet Ayırmıcılığı ve Boyun Eğici Davranışlar: Ailede cinsiyet ayrımcılığı yapıp yapılmamasına göre BED incelendiğinde, cinsiyet ayrımcılığı yapılan ailelerde yetişen gençlerin %83,8'i BED'e sahip iken bu oran ailesinde cinsel ayrımcılık yapılmayan grup için % 50,8'e düşmektedir. Grupların gözlenen yüzdeleri arasındaki fark anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 13,680$ ve $p < .001$). Toplumumuzda kadınlar aleyhine bir ayrımcılık olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ayrımcılığıyla birlikte kız öğrencilerin baskı altında tutuldukları, sıkı kontrol edildikleri ve böylece BED geliştirdikleri söylenebilir. Elde edilen bu bulgu, McCreay ve Rhodes (2001) elde ettiği bulgularla tutarlılık göstermektedir. Diğer bir deyişle cinsiyet ayrımcılığının yapıldığı ailelerde erkek çocukların baskın, kızların ise boyun eğici yetiştirildikleri öne sürülebilir.

3.7 Ailenin Dindarlık Düzeyi ve Boyun Eğici Davranışlar: Tablo-1'den inceleneceği gibi, ailenin dindarlık düzeyi arttıkça buna paralel olarak gençlerde BED oranları da yükselmektedir. Dindar olmayan ailelerde yetişen gençlerin yaklaşık üçte biri BED'e sahip iken bu oran ailesi dindar olan grup için üçte ikiden daha fazladır. Grupların gözlenen yüzdeleri arasındaki fark anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 18,511$ ve $p < .001$). Elde edilen bulgulardan dindar ailelerin dinsel bazı anlayış ve kavramları kullanarak, çocuklarını sıkı kontrol ettikleri ve baskı altına aldıkları, onları boyun eğici yetiştirdikleri söylenebilir.

3.8 Akademik Başarı ve Boyun Eğici Davranışlar: Tablo-1'de görüleceği gibi, öğrencilerin başarı düzeyi düştükçe, buna paralel olarak, boyun eğici davranışlarına ilişkin yüzdelerde artışlar gözlenmektedir. Akademik başarısı « çok iyi » olan öğrencilerin %28'i BED'e sahip iken, akademik başarısı «geçer » olan grubun tümü BED'e sahip çıkmıştır. Grupların gözlenen yüzdeleri arasındaki farklar anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 17,541$ ve $p < .01$). Öğrenciler BED nedeniyle başarıları düşmüş ya da düşük başarıları nedeniyle aile ve öğretmenleri tarafından baskı altına alınarak boyun eğici davranışlar geliştirmiş olabilirler. Elde edilen bulgular Yıldırım ve Ergene'nin (2003) elde ettikleri bulgularla tutarlılık göstermektedir.

3.9 Bireyin Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yer ve Boyun Eğici Davranışlar: Öğrenciler, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimlerine göre incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun yaşamlarını büyük şehirlerde geçirdikleri görülmektedir. Toplumdaki yaygın kanı, kırsal kesimde yetişen gençlerin, aileleri tarafından daha boyun eğici davranışlara sahip olarak yetiştirildikleri yönündedir. Bununla birlikte, yerleşim birimlerine göre BED'e sahip öğrencilerin yüzdeleri birbirine yakın çıkmıştır ($\chi^2 = ,160$ ve $p > .05$). Elde edilen bu bulguya dayanarak, öğrencilerin boyun eğici davranışlarının yaşamalarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimlerine göre değişmediği, toplumdaki yaygın bazı kanılara kuşku ile bakılması ve bilimsel çalışmalarla test edilmesi gerektiği söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, kızlara kıyasla erkekler arasında; cinsiyet ayrımcılığının yapıldığı ailede yetişmiş gençlerde; iki çocuklu ailede yetişmiş gençlere kıyasla tek çocuklu veya en az üç çocuklu ailede yetişmiş gençler arasında boyun eğici davranışlar daha yaygındır. Ailenin geliri, aile desteği

ve akademik başarı düştükçe, ayrıca, ailenin dindarlık düzeyi yükseldikçe, ailede sert tartışma ve kavgalar sıklaştıkça buna paralel olarak öğrenciler arasında boyun eğici davranışların yaygınlığı artmaktadır. Yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimlerine göre ise öğrencilerin BED yaygınlığı arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Elde edilen bulgulara ve tartışmalara dayalı olarak şu öneriler sunulabilir:

Cinsiyet ayrımcılığının yapıldığı ailede yetişen çocuklar ile erkek öğrenciler arasında BED'in daha yaygın çıkmış olması ve toplumumuzda hala cinsiyet ayrımcılığının yapıyor olması nedeniyle özellikle anne babalar „anne baba-çocuk ilişkileri“ kapsamında etkili anne babalık eğitimine alınabilirler. Bu eğitim okul ortamında öğretmenler ve gerektiğinde uzmanlar tarafından verilebilir. Anne babalara yönelik olarak düzenlenen eğitim programlarının içeriğine “saygı” ve “itaat” kavramları konularak bu kavramların ailede yanlış anlaşılıp yanlış kullanılmasının çocukların gelişimini nasıl olumsuz etkilediği işlenebilir.

Aile desteği düştükçe BED yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle “anne babalar çocuklarına nasıl destek olabilirler?”, “problem çözme becerileri”, “iletişim becerileri” gibi programlar aracılığıyla anne babaların çocuklarına daha destekleyici davranmalarına katkı sağlanabilir. Bu programlar kapsamında özellikle düşük gelire sahip anne babaların eğitimine öncelik verilebilir. Ayrıca, aileler aile planlaması kapsamında eğitime alınabilir. Çocuk sayısının anne baba ve çocuklar açısından yarattığı sorunlar bilimsel veriler ışığında anne babalarla paylaşılabilir.

Türk eğitim sisteminde akademik başarı odak kavram haline gelmiştir. Ancak anne babaların akademik başarıyı etkileyen faktörler konusunda sınırlı bilgiye sahip oldukları izlenmektedir. Çocuklarının başarısını desteklemek amacıyla, yukarıda belirtilen “anne babalar çocuklarına nasıl destek olabilirler?” programı kapsamında anne babalar, aile desteği ile çocukların akademik başarıları arasındaki ilişki konusunda bilinçlendirilebilir. Böylece çocuklarını sıkı kontrol eden, ilgisiz, baskıcı, çocuklarından itaatkar davranışlar isteyen anne babaların değil, çocuklarına destekleyici, anlayışlı, sevecen, demokratik davranabilen anne babaların çocuklarının akademik başarılarının yükselmesine ve ruh sağlıklarını korumalarına katkıda bulunabilecekleri vurgulanabilir.

Ailenin dindarlık düzeyi arttıkça buna paralel olarak öğrencilerde BED yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle, ailelerin dinsel bazı anlayış ve tutumlarının çocuklarda BED'in yaygınlaşmasına neden olabileceği belirtilerek, çocuk yetiştirme ve eğitimi konusunda anne babalar bilinçlendirilmelidir.

Çocuklarda veya gençlerde boyun eğici davranışların yaygınlaşmasına neden olan bazı tutum ve anlayışların aile ile sınırlandırılması düşünülemez. Anne babaların yanı sıra öğretmenlerin de BED konusunda bilinçlendirilmeleri anne babalara verilecek eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gerekli olabilir.

Yukarıda sunulan öneriler çerçevesindeki eğitim programlarının gerçekleştirilebilmesi için, Türk eğitim sisteminde «veli eğitim programları» öğrencilerin eğitim programlarının bir parçası olarak kabul edilebilir. Bu amaçla, merkezi düzeyde çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışma, lise son sınıfın Matematik-Fen (MF) Türkçe-Matematik (TM) ve Sosyal (S) alanlarında okuyan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Benzeri çalışmaların ilköğretim ve orta öğretimin diğer sınıflarında okuyan öğrenciler üzerinde yapılması yararlı olabilir.

REFERENCES

- Alan, S., Gilbert, P., (1997). Submissive behaviour and psychopathology. *British Journal of Clinical Psychology*, 36, 467-488
- Cheung, M.S.P., Gilbert, P., & Irons, C., (2003). An exploration of shame, social rank and rumination in relation to depression. *Personality and Individual Differences*, (elsevier.com), 1-11.
- Gerlsma, C., Emmelkamp, P. M. G., & Arrindell, W. A., (1990). Anxiety, depression, and perception of early parenting: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 10,251-277.

- Gilbert, P., (2000). The relationship of shame, social anxiety and depression: the role of the evaluation of social rank. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 7, 174-189.
- Gilbert, P., (2001). Evolution and social anxiety: The role of social competition and social hierarchies. *Social Anxiety: Psychiatric Clinics of North America*, 24, 723-751.
- Gilbert, P., Allan, S., Brough, S., Melley, S. & Miles, J., (2002). Anhedonia and positive affect: relationship to social rank, defeat and entrapment. *Journal of Affective Disorder*, 71, 141-151.
- Gilbert, P., Allan, S., (1994). Assertiveness, submissive behavior and social comparison. *British Journal of Clinical Psychology*, 33, 295-306.
- Gilbert, P., Cheung, M.S-P., Grandfield, T., Campey, F., Irons, C., (2003). Assessment recall of threat and submissiveness in childhood: Development of a new scale and its relationship with depression, social comparison and shame. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 10, 108-115.
- Gilbert, P., Pehl, J., & Allan, S., (1994). The phenomenology of shame and guilt: An empirical investigation. *British Journal of Medical Psychology*, 67, 23-36.
- Mackinnon, A., Henderson, A. S., & Andrews, G., (1992) Parental 'affectionless control' as an antecedent to adult depression: A risk factor redefined. *Psychological Medicine*, 23, 135-14.
- McCreary, D. R., Rhodes, N. D., (2001). On the gender-typed nature of dominant and submissive acts. *Sex Roles*, 44, Nos. 5/6, 339-350.
- O'Connor, L.E., Berry, J.W., Weiss, J., & Gilbert, P., (2002). Guilt, fear, submission, and empathy in depression. *Journal of Affective Disorder*, 71, 19-27.
- Onstad, S., Skre, I., Torgersen, S., & Kringlen, E., (1993). Parental representations in twins discordant for schizophrenia. *Psychological Medicine*, 23, 335-340.
- Richter, J., Eisemann, M., & Richter, G., (1991). Perceived parental rearing and state versus trait aspects of adult depression. *Psychopathology*, 24,25-30.
- Rajo-Moreno, L., Livianos-Aldana, L., Cervera-Martinez, G., & Dominguez-Carabentes, J. A., (1999). Rearing style and depressive disorder in adulthood: a controlled study in a Spanish clinical sample. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34, 548-554.
- Şahin, N. H., Şahin, N., (1992). Adolescent guilt, shame and depression in relation to sociotropy and autonomy. *The World Congress of Cognitive Therapy, Toronto*, June, 17-21.
- Savaşır, I., Şahin, N. H., (1997). *Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçümler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- TDK (1983). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tiggeman, M., Winefield, H. R., Goldney, R. D., & Winefield, A. H., (1992). Attributional style and parental rearing as predictors of psychological distress. *Personality and Individual Differences*, 13, 835-841.
- Yıldırım, İ., (1991). Stres ve stresle başa çıkmada gevşeme tekniğinin etkililiği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 175-189.
- Yıldırım, İ., (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-87.
- Yıldırım, İ., Ergene, T., (2003). Lise son sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının yordayıcısı olarak sınav kaygısı, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 224-234.